

CZIRJÁK PÁL

Párhuzamosok, ha találkoznak

A MAGYAR FILM REPREZENTÁCIÓJA A MOZGÓ VILÁG KORAI ÉVFOLYAMAIBAN

1.

Az alábbi elemzés egy nagyobb ívű kutatás részeként született, amelyben a Kádár-korszak magyar filmművészetének kanonizációs folyamatait vizsgáltam az egykorú sajtómegjelenések tükrében. A munka során egyfelől három hatvanas évekbeli Jancsó-mű vitájával foglalkoztam,¹ másfelől néhány nem filmművészeti profilú folyóirat filmes tárgyú publikációit tekintetem át. A *Mozgó Világ* vonatkozó anyagainak szentelt szakasz ez utóbbi egység egy fejezetét alkotta – a *Valóság* és az *Új Forrás* társaságában.

Ha a hazai filmgyártás termékeinek reprezentációját a folyóiratok tekintetében szeretnénk vizsgálni, evidensnek tűnik, hogy a filmes szaklapokat – mindenekelőtt az 1958-ban induló *Filmvilágot*, valamint az 1965-től megjelenő *Filmkultúrát*² – tekintjük át. Ez az út azonban csak akkor célravezető, ha valamilyen konkrét tárgyra szűkítjük le a kutatást (ha vagy egyes alkotások, vagy egy rendezői életmű, esetleg filmek más módon meghatározott halmazának kritikai fogadtatását kívánjuk értékelni), mert különben a kép, amelyet kapunk, áttekinthetetlenül szerteágazó lesz. Amennyiben viszont arra vagyunk kíváncsiak, mely filmek, mely alkotók, mely vonulatok játszottak döntő szerepet az adott időszak film körül kibontakozó kritikai diskurzusában, érdemes olyan nem kimondottan filmes, hanem átfogóbb művészeti, társadalomtudományi tematikájú folyóiratokat áttekintenünk, amelyek rendszeresen helyet adtak filmművészeti tárgyú írásoknak is. Az ezekben megjelenő anyagok ugyanis mintegy szűrésben – kontrollcsoportként – adják ki a kritikai párbeszéd azon elemeit, amelyek valóban a legmeghatározóbb pozíciókat foglalták el. Azokat tehát, amelyek olyan lényeginek bizonyultak, hogy már a szakmai folyóiratok berkein kívül is éreztették hatásukat. Hiszen bár egy mű fogadtatásának és betagozódásának leggyakrabban az adott ágazati kritika adja meg az alaphangját, ám mindjárt ezután azok az orgánusok következnek, melyek egy szélesebb kritikai nyilvánosság részeként értelmezik, értékelik az alkotásokat.

2.

A *Mozgó Világ* története már 1989-ig is legalább négy szakaszra osztható. 1971-ben antológiaként indult – „Fiatal írók és művészek szemléje” alcímmel, a KISZ Központi Bizottságának védnöksége alatt. Az időszaki kiadvány első „füzete” 1971 ja-

Czirják Pál, Dunai Tamás és Nagy Kristóf itt olvasható tanulmánya eredetileg előadásként hangzott el a *NEZŐ-PONTOSÍTÁS. Szöveg és kép viszonyának újszerűsége a régi Mozgó Világ folyóiratban (1975-1983)* című konferencián. 2017. január 12., Ferenczy Múzeum, Szentendre.

nuárjában jelent meg, majd még ebben az évben további két számot adtak ki. Az 1972-től feltüntetett jelzés szerint a példányszám 5000 volt.³ A rendszertelenül megjelenő, főként novella- és versközlésekből, valamint rövidebb ismertetésekből összeálló antológiákból végül 1974-ig hat látott napvilágot. A *Mozgó* ekkor még időről időre változó szerkesztési koncepciót mutat, nyilván nem függetlenül a főszerkesztőcseréktől. Az egyes összeállítások folytonosságát inkább a mindenkori válogatás sokszínűséget célzó igényessége jelenti. Antológiakorszakában a kiadvány a pályára újonnan érkező írók, költők gyűjtőhelyeként fogalmazta meg önmagát, így mindenekelőtt mint irodalmi műhely válhatott meghatározóvá.⁴ És mint ilyen, lapjain olyan alkotók számára is megszólalási lehetőséget teremthetett, mint Hajnóczy Péter, Nádas Péter vagy Petri György.

Ezt részben éppen az a program tette lehetővé, amely már az első számban kirajzolódott, amikor bevezetőjében Darvas József így ír: „A *Mozgó Világ* a fiatal írók és művészek időszakos kiadványa. [...] A pályakezdő íróknak a legutóbbi időben tapasztalható dinamikus rajzását értékelve, a KISZ Központi Bizottsága és a Magyar Írók Szövetsége szükségesnek látta egy összefogó munkaközösség létrehozását s egyben, ezzel a kiadvánnyal megteremtette a fiatal írók és művészek sajátarcú publikációs lehetőségét” – majd ugyanakkor leszögezi: „A *Mozgó Világ* nem egyik vagy másik csoport, irodalmi irányzat fóruma. Helyes a szerkesztők törekvése, hogy – ahogyan irodalmi életünk egészében helye van minden konstruktív irányzatnak – itt is tág teret nyit a különböző írói felfogásoknak.”⁵ Két mozzanatra figyelhetünk itt fel. Egyfelől a *Mozgó Világ* egyfajta műhely-jellegére, amely az elképzelések szerint hasonló módon tömöríthetné a fiatal alkotókat, ahogyan a film területén a Balázs Béla Stúdió tette – kvázi nemzedéki alapon, de szintén a legkülönfélébb törekvéseket összefogva. (Ami persze az új vonulatok támogatását és ellenőrzését/ellenőrizhetőségét jelentette egyszerre.) Másfelől viszont kiolvashatjuk valamiféle nyitottság meghirdetését, amely elv itt a „helye van minden konstruktív irányzatnak”-megfogalmazásban fejeződik ki, és amely – még ha a „konstruktivitás” fogalmát aktuálisan mindig tetszőleges hatállyal lehetett is értelmezni – végső soron mégiscsak lehetővé tette a válogatás, a kiválasztás (és így tulajdonképpen a kanonizáció) folyamatainak önállóbb, szabadabb érvényesülését.

Folyóiratként a *Mozgó Világ* – immár hétézres példányszámmal⁶ – 1975 decemberében mutatkozhatott be. Előbb kéthavonta, majd 1980-tól havonta jelentkezett. A lap főszerkesztője az első években Veress Miklós volt. Az irodalom mellett jelentősebb szerephez jutott a képzőművészet, a zene, a filmművészet, idővel a társadalmi jelenségeket kritika alá vonó elemzés és a szociográfia; másfelől a korábbi antológiaformában versek, elbeszélések kísérőjeként felbukkanó rövidebb méltatásokat, ismertetéseket felváltották az elmélyültebb tanulmányok, esszék. A *Mozgó Világ* e második korszakának végpontját a KISZ-ről való leválás jelöli ki, amely egyúttal főszerkesztőcserét is jelentett: Veress Miklós helyét 1981 tavaszán Kulin Ferenc vette át. E változás azonban kevésbé értékelhető valódi korszakváltásként, mivel a szerkesztőség körüli huzavona inkább egy folyamat köztes állomása volt, amely majd csak jó két év múlva, 1983 legvégén, Kulin Ferenc leváltásával és a teljes szerkesztőség távozásával éri el igazi fordulópontját. (Ha tehát itt mégis megkülönböztetünk két korszakot – 1975 és 1981, illetve 1981 és 1983 között –, azt

leginkább formai okokból tesszük.) A Kulin Ferenc vezette lap – miközben 1983-ra példányszáma is megkétszereződött – voltaképpen korábban indult tendenciák erősödését hozta, folytatva azt a pluralizmust, amely már a hetvenes években is jellemezte a *Mozgó Világot*. És végső soron ez a meglehetősen ideológiai, politikai „szabadosság” vezethetett aztán el az 1983 novemberére, decemberére a főszerkesztő menesztésében és a szerkesztőség leköszönésében kulminálódó válsághoz.⁷

Az 1983. decemberi számot szerkesztőként jegyző (egyébként a Lapkiadó Vállalat vezetőjeként beugró) Siklósi Norbert után P. Szűcs Julianna vette át a folyóiratot, akire hálátlan feladat várt. Szinte légtüres térben kellett újjászerveznie az orgánusnumot, amit már csak a szerzőgárda szinte teljes lecserélődéséből is érzékelhetünk. Az újonnan megbízott szerkesztőség kettős szorításban találta magát, amennyiben egyszerre kellett megfelelnie a megálljt parancsoló kultúrpolitikának és a korábbi progresszivitást számon kérő olvasóknak. Ezt a folyóirat idővel egy kissé paradox mérsékelt-kritikai attitűd kialakításával igyekezett áthidalni – több-kevesebb sikerrel. A régi *Mozgó* körül szinte kitapinthatóan kialakult szellemi-alkotói kört nem sikerült visszaszereznie, részben viszont kialakított helyette egy újat, illetve a tendenciákra más módon válaszolt. Az irodalmi anyagait tekintve valamelyest marginalizálódni látszó lapban fokozatosan a tágabb értelemben vett kultúraelemzés és társadalomkritika nyert teret, ami leginkább a rendszerváltozás idejére erőteljesen eluralkodó politikumban, illetve a társadalmi és gazdaságpolitikai irányultságban érhető tetten.

3.

A folyóirat működésének általánosabb áttekintése fényében filmművészeti anyaga is pontosabban értékelhetjük. A kezdetben a KISZ kiadványaként működő lapot szerkesztői a fiatalok, a pályakezdő alkotók fórumaként építették föl. Így a *Mozgó Világ* – profiljának megfelelően – a kezdetektől kiemelt figyelemmel kísérte az induló művészeket tömörítő műhelyeket, alkotói közösségeket is. Habár eredeti feladatuk szerint elsősorban irodalmi közlések számára létesült, már indulásának évében helyet kapnak a társművészetek – éppen a fiatal művészek számára fenntartott stúdiók bemutatásával. És talán jelzésértékű, hogy ezek között mindjárt a második számban a Balázs Béla Stúdió is szerepel⁸ – e megjelenés egyúttal a folyóirat filmes tárgyú publikációinak nyitódarabja.

A még antológiaként megjelenő összeállításokban a fenti bemutatáson és egy elemzésben felbukkanó hosszabb utaláson⁹ túl nemigen találunk filmes vonatkozású anyagot, folyóiratszakszába érve azonban a *Mozgó* már rendszeresen közöl ilyeneket. A megjelenő filmkritikák, filmelemzések esetében természetesen meghatározó jegy a fiatalság problémája, amely vagy a tárgyalt filmek tematikájában jut érvényre, vagy az alkotók nemzedéki meghatározottságában. Például az 1976-os évfolyamból tallózva: Hegyi Gyula elemzése tárgyául olyan filmeket választ, amelyek megfogalmazása szerint „a fiatalság és a társadalom viszonyát” ábrázolják (egyúttal ez lesz a tanulmány központi szempontja is);¹⁰ Bárdos Judit pedig a hetvenes évekre beérkező (az akkori fiatalokat jelentő) rendezőgeneráció egyik képviselőjét, Maár Gyulát választja (egyébként a filmek értelmezésekor itt sem mellé-

kes a fiatalság mint társadalmi-korosztályi helyzet aspektusa).¹¹ (És talán nem elhanyagolható, hogy maguk a szerzők is húszas éveikben járnak az írások megjelenésekor.) Több filmtanulmány esetében nagyon is természetes módon találkozunk össze a generációs hovatartozás és a vizsgált ifjúsági tematika vetülete. Ennek jellegzetes példáját adja az az összeállítás, amely az „elsőfilmes” Jeles András *A kis Valentino* című alkotásával foglalkozik, és ennek részeként mindenekelőtt Orosz István írása, amely egy ifjúsági szubkultúra manifesztációjaként, reprezentációjaként értelmezi a filmet.¹² A *Mozgó Világ* által 1978-ban indított (költőket, írókat, kritikusokat, művészeket megszólaltató) körkérdéssorozat szintén a fiatal alkotókat célozta meg, ezt a filmrendezőknél szentelt anyag is jellemzően érvényesíti.¹³

Mindezek mellett külön hangsúlyt kap a fiatal filmeseket összefogó Balázs Béla Stúdió tevékenysége. Találunk átfogó írást is,¹⁴ de meghatározóbb a Stúdió egyes alkotásaival vagy alkotóival foglalkozó kritikák, elemzések, bemutatások vonulata. Szekfü András Lányi *Segesvárnját* és Bódy *Amerikai anizsát* értékeli,¹⁵ Szilágyi Ákos Fábry Péter *Térmetszéséről*,¹⁶ Báron György Jeles *Montázsáról* ír,¹⁷ Tóth Jánosról Dániel Ferenc rajzol portrét,¹⁸ és végül a folyóiratban elszórtan megjelenő filmtervek, vázlatok között is találkozhatunk BBS-munkával.¹⁹ Sajátos mellékszálát képez az a publikációs széria, amely fiatal filmesek filmkészítés mellett keletkező egyéb alkotásainak ad helyet. Több-kevesebb rendszerességgel jelentkezik verssel Matkócsik András és Can Togay,²⁰ fotómontázzsal, fotóval Tóth János, Medvigy Gábor, Lugossy István,²¹ de talán ide sorolható az a közlőssorozat is, amely egy – többek között Kardos Sándor által gyűjtött – amatőr fényképekből összeálló archívum darabjainak biztosít időről időre megjelenést az 1982-es évfolyam számaiban.²²

A folyóirat életében 1984-re bekövetkezett változások a filmes anyagok összetételét, jellegét is érintették. Bár a szerkesztőségváltás kezdetben mennyiségi csökkenést nem eredményez (sőt talán némi növekedés is kimutatható), az 1983 után megjelenő filmpublikációk jelentősen megváltozott képet nyújtanak. Az 1984-es esztendő – a megelőző évhez képest tapasztalható kisebb számbeli bővülés ellenére – érzékelhető hangsúlyeltolódást hoz. A kritikai írások háttérbe szorulnak, felerősödik a filmszövegek, forgatókönyvek, dialóglisták vonulata. Ilyenkor azonban a szöveggözlések legtöbbször nem saját jogon (és főleg nem alkotói okán) jelennek meg: a filmek, filmrészletek nem filmváltak, hanem mindenekelőtt témájuk miatt kapnak helyet – a folyóirat adott politikai, gazdaságpolitikai, kultúrtörténeti diskurzusának részeként. Így jelenik meg részlet Fehér György vagy Vitézy László egy-egy dokumentumfilmjéből, vagy később egy Kovács András-filmből.²³ Jelentősebb kivételt Gárdos Péter egy filmnovellája képez, továbbá az az összeállítás, amelyet Moldován Domokos *Herélték* című forgatókönyvének szenteltek.²⁴ A magyar filmre irányuló kritikai reflexiók említett háttérbe szorulását tapasztalhatjuk például abból, hogy eltűnik a vélemények korábban jellemző pluralizmusa – és főleg az évtized közepére jóformán egyetlen szerző bírálati képviselik ezt a területet. A *Magyar Nemzet* kritikusa, Vértessy Péter (akit 1990-es kiséletrajza már a *Playboy* munkatársaként említ) 1985-től kezdve évről évre értékeli a megelőző esztendő hazai filmtermését,²⁵ ám az írások viszonylagos átfogó igényén túl nem igazán jelennek meg további nézőpontok.

4.

A kronologikus áttekintés után érdemes külön számba vennünk az egyes alkotók, alkotói körök reprezentációját a korábban kijelölt korszakokat alapul vevő lebon-tásban. Antológiként és folyóiratszakaszának első éveiben a *Mozgó Világ*ban egy-értelmű a fiatal, illetve pályakezdő filmesekre irányuló megkülönböztetett figye-lem. Átfogóbb munkák részeként – vagy később akár önállóan – több elsőfilmes rendező kap hosszabb-rövidebb kritikát, elemzést. 1976-ban Csányi Miklós a *Ke-nyér és cigarettával*, Lugossy László az *Azonosítással*, Dárday István a *Jutalom-utazással*, Lányi András a *Segesvárral*, Bódy Gábor az *Amerikai anzix-szal* szere-pel. E két legutóbbi alkotásnak 1977-ben külön írást is szentel a lap a már említett Szekfü-cikk révén. Mellettük természetesen a közép- és népzenei filmek filmesei szintén megjelennek, feltűnik Sára Sándor, Elek Judit, Mészáros Márta, Kézdi-Kovács Zsolt, de még Bacsó Péter is, önálló elemzést kap Szabó István, interjú készül Sándor Pállal,²⁶ ám főleg az évtized végére mindinkább az a nemzedéki csoport válik meg-határozóvá, amelyet az 1979-es körkérdés is jellemzően demonstrál. Az ebben megszólaltatottak többségével később is találkozunk.

Jeles András előbb Fábri Péter elemzésében szerepel a *Valentinóval* (Lányi András és Tarr Béla társaságában),²⁷ majd ez a film 1980 elején megkapja azt a há-rom írásból összeállított külön blokkot, amelyet fentebb említettünk; a már szintén érintett *Montázs*-elemzésen túl pedig találkozunk a rendező nevével egy kerekasz-tal-beszélgetés résztvevőjeként is.²⁸ Hasonlóan élénk kritikai érdeklődést vált ki *Psyché* című filmjével Bódy Gábor,²⁹ Martinovics-filmjével Elek Judit,³⁰ a dokumen-taristák közül Dárday István, Vitézy László, valamint a Gulyás testvérek egy-egy munkája kerül egy kisebb vita középpontjába.³¹ Hosszabb pályaelemzést olvasha-tunk Gazdag Gyuláról, akinek egyik filmje később még külön méltatást kap.³² Ön-állóan foglalkozik írás Schiffer Pál *A pártfogolt* című filmjével vagy András Ferenc *Dögkeselyűjével*.³³ Az az esszé, amely Koltay Gábor alkotását, *A koncertet* tárgyalja, a folyóirat ifjúsági kultúráról szóló diskurzusába illeszkedik; a Jeles közvetlen nem-zedéktársának tekinthető Gothár Péter indulását figyelemmel kíséző kritikák pedig ugyancsak a pályakezdő alkotók reprezentációját erősítik.³⁴ Ilyen szempontból sa-játos helyet foglal el Sándor Pál, aki ugyan egy idősebb generációt képvisel, ám a neki szentelt írások tanúsága szerint a folyóirat fiatal szerzői számára alkotásai egy-fajta igazodási pontot jelentenek.³⁵ Az egyes alkotók publicitását vizsgálva körülír-hatjuk azokat a jellemző vonulatokat, amelyek a *Mozgó Világ* kritikai nyilvánossá-gában kirajzolódnak. Eszerint két nagyobb csoport, a hetvenes évekre beérkező dokumentarizmus és a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójára teret nyerő új narrati-vítás képviselői jelentik a folyóirat filmtárgyú elemzéseinek bázisát.

Az idáig leírtak azonban csak az 1976-tól 1983-ig tartó időszakra érvényesek, a szerkesztőségcsere után ugyanis a hivatkozott alkotók köre is változik. Részben még a BBS, illetve a kísérleti filmzés korábban megfigyelhető elevenebb jelenlé-tét látszik folytatni 1984-ben Moldován Domokos *Heréltek* című filmtervének és az ehhez kapcsolódó két anyagnak a közlése, ám a folyóirat kapcsolata a Stúdió von-záskörébe tartozó alkotókkal a továbbiakban úgyszólván megszűnik. A *Mozgó Vi-lág* már vázolt eltolódása a társadalomkritika irányába a filmes írások fokozatos

háttérbe szorulását eredményezte. A csökkenő, majd az évtized végére stagnáló kínálatból Vértessy Péter visszatérő éwertékelései mellett talán csak két-három cím emelhető ki: Palotai János tanulmánya a nyolcvanas évek dokumentumfilmjeiről, egy Jancsó Miklóssal készített beszélgetés, egy elemzés Magyar Dezső *Agitátorok*-járól.³⁶ És a szövegek sora mindemellett az esetlegesség érzését kelti. 1988-ra már inkább csak a politikum marad a filmes vonatkozású írásokból is: jellemző módon vagy társadalmi kérdésben foglal állást egy rendező, vagy éppen a politika médiareprezentációja a témája egy tanulmánynak. Előbbire lehet példa Simó Sándor egy körkérdéshez fűzött hozzászólása, utóbbira a *Hét* című televíziós hírműsor elemzése.³⁷

5.

A hazai filmművészet reprezentációja szempontjából mennyiségileg is, minőségileg is a folyóirat 1983-ig megjelent évfolyamai adják ki a legorganikusabb módon építkező és legintenzívebb periódust. Kivételes pillanat, ritka szerencsés találkozás, amikor egy alkotói és egy kritikus generáció egyidejűleg, egymást erősítve léphet fel, megtalálva a termékeny vita megfelelő fórumát. A *Mozgó Világ* folyóiratszakaszának első éve a filmrendezők és kritikusaik számára éppen ezt jelentették. 1976 és 1983 között ugyanis a lap hasábjain olyan értelmezői közösség alakulhatott ki a magyar filmművészet körül, amelynek szereplői egymással párbeszédet folytatva megteremtették az időszak progresszív jelenségeire érzékenyen reagáló, korszerű kritika műhelyét.

JEGYZETEK

1. A Jancsó-filmek vitáiról szóló elemzésemet ld.: „*Fellazult tételek*”. *Jancsó-filmek vitái a hatvanas években*, Metropolis, 2009/3., 58–72.

2. A Filmtudományi Intézet alacsony példányszámú, „belső” szakmai fórumaként a *Filmkultúra* már 1960-tól létezik, ugyanakkor 1965-től számíthatjuk azt a szakaszát, amikor – már Bíró Yvette szerkesztésében, a korábbi 300–500 rota-sokszorosítású példánnyal szemben ezres nagyságrendben megjelenve – egy szélesebb filmértő közönséget megcélzó, kéthavonta jelentkező, „nyilvános” szakfolyóirattá válik. A *Filmkultúra* történetével kapcsolatban ld. Kőhádi Zsolt, *A Filmkultúra útja = Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957–1982*, szerk. Szabó György Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, Budapest, 1982, 136–152, valamint Bíró Yvette, *Ob, azok a szép napok! = Filmkultúra 1965–1973*, Századvég, Budapest, 1991, 9–18.; vagy újraközölve = Bíró Yvette, *A rendtelenség rendje. Film/kép/esemény. Válogatott tanulmányok*, Filum, Budapest, 1997, 26–40.

3. Ld. például: *Mozgó Világ*, Negyedik füzet, 1972, 1., *Mozgó Világ*, Ötödik füzet, 1972, 1.

4. Az első négy füzet impresszumában az antológia megjelentetőjeként a KISZ mellett a Fialat Írók Munkaközössége is szerepelt.

5. Darvas József, *Bevezető sorok*, *Mozgó Világ*, Első füzet, 1971, 3–4.; az idézett mondatok helye: 3.

6. Vö. *Szerkesztőségi szoba*, *Mozgó Világ*, 1976/1., 109. A későbbi példányszámokról ld. Lázár István, *Mi mozog? Töprengés és interjúk a Mozgó Világról és a Mozgó Világ ügyéről*, *Mozgó Világ*, 1983/12., 29–41. [Példányszámra vonatkozó adatok: 31.]

7. A szerkesztőségcsere eseménytörténetével részletesen foglalkozik Németh György monográfiája. Németh György, *A Mozgó Világ története 1971–1983*, Palatinus, Budapest, 2002.

8. Módos Péter, *A bizalom stúdiója (a Balázs Béla Filmstúdió filmjeiről)*, *Mozgó Világ*, Második füzet, 1971, 126–128.

9. Horváth Lajos, *A trónon sült kenyér. Dózsa irodalmi utóéletéről*, *Mozgó Világ*, Negyedik füzet, 1972, 56–63. (Említés Kósa Ferenc – Csoóri Sándor *Ítélet* című filmnovellájáról és filmjéről: 63.)

10. Hegyi Gyula, *Kik utaznak a villamoson?* Mozgó Világ, 1976/2., 96–98. (Az idézett megfogalmazást ld. 96.)
11. Bárdos Judit, *Feleslegessé váló emberek*, Mozgó Világ, 1976/4., 17–19.
12. Orosz István, *A kis Valentino és a környezet. Súlycsoportelemzés*, Mozgó Világ, 1980/3., 89–94. Az említett összeállítás további írásai: Petri György, *Mért nem danoltok? Mért nem danoltok? Mért nem danoltok?* Mozgó Világ, 1980/3., 94–95. és Fodor Géza, *A naturalizmus dicsérete*, Mozgó Világ, 1980/3., 96–98.
13. *Filmrendezők felelnek. Válaszol: András Ferenc, Bódy Gábor, Dárday István, Ember Judit, Gazdag Gyula, Jeles András, Lányi András, Schiffer Pál és Szomjas György*, Mozgó Világ, 1979/3., 3–14.
14. Hámori András, *Volt egyszer egy stúdió. Forgatókönyv-kísérlet a Balázs Béla Stúdióról*, Mozgó Világ, 1979/4., 123–128.
15. Szekfű András, *Két filmről, bevezetéssel és befejezéssel. Segesvár, Amerikai anizs*, Mozgó Világ, 1977/1., 98–103.
16. Szilágyi Ákos, *Gondolatok a „Térmettség”-ről*, Mozgó Világ, 1980/1., 88–93.
17. Báron György, *Ráközelítés. Jeles András Montázsáról*, Mozgó Világ, 1981/3–4., 174–176.
18. Dániel Ferenc, *„S a benső Formáért kezem lendült...” Műhelytanulmány Tóth Jánosról*, I. rész: Mozgó Világ, 1980/5., 44–52; II. rész: Mozgó Világ, 1980/6., 94–104.
19. Szirtes András, *Hajnal*, Mozgó Világ, 1980/9., 71–75.
20. Matkócsik András verseit ld. Mozgó Világ, 1978/2., 31; Mozgó Világ, 1980/9., 90; Mozgó Világ, 1981/3–4., 31; Mozgó Világ, 1982/11., 98–99. Can Togay verseit ld. Mozgó Világ, 1978/4., 68–71; Mozgó Világ, 1979/2., 82–83.
21. Tóth János, *Felvétel – A bét zeneműve; Sigt & Sound [montázsok]*, Mozgó Világ, 1978/2., 92–93. Medvigy Gábor, *Fotók*, Mozgó Világ, 1978/6., 51, 55, 59, 63; valamint Mozgó Világ, 1980/8., 74–77. Lugossy István, *Fotók*, Mozgó Világ, 1982/2., 101–105.
22. *Kardos Sándor – Lugosi László – Szabó Fruzsina fényképgyűjteményéből*, Mozgó Világ, 1982/5., 8–25; Mozgó Világ, 1982/6., 64–68; Mozgó Világ, 1982/7., 31–37; Mozgó Világ, 1982/8., 50–55; Mozgó Világ, 1982/10., 62–64; továbbá a gyűjtemény rövid bemutatása: Kornis Mihály, *A Horus-archívumról*, Mozgó Világ, 1982/7., 30.
23. Zelk Zoltán, *József Attiláról. Fehér György dokumentumműsorából*, Mozgó Világ, 1984/4., 119–121. Fekete János, *Reformgondolatok. Fejezet Vitézy László forgatókönyvéből*, Mozgó Világ, 1984/5., 3–9. *Hármasegység. Vallomások Lukács Györgyről. Interjúetűdők Kovács András filmjéből*, Mozgó Világ, 1986/12., 4–27.
24. Gárdos Péter – Osvát András, *Filmbamisítvány. Filmnovella*, Mozgó Világ, 1984/7., 21–40. Moldován Domokos forgatókönyvéhez: Erdély Miklós, *A Herétek filmterve elé*, Mozgó Világ, 1984/11., 35. Moldován Domokos, *Herétek. Filmforgatókönyv*, Mozgó Világ, 1984/11., 37–78. Valamint uő., *A Herétek filmterve mögé*, Mozgó Világ, 1984/11., 79–80.
25. Vértessy Péter, *Gyorsfénykép szűrőben. 1984 magyar filmtermése*, Mozgó Világ, 1985/3., 109–116. Uő., *A Nagy Rebetli éve. 1985 magyar játékfilmjeiről*, Mozgó Világ, 1986/3., 112–122; *Van idő? Avagy: „Rabbi, döglenek a libáim!” 1986 magyar filmjeiről*, Mozgó Világ, 1987/3., 78–86; *A „Big Bang” éve – avagy: Hajrá, Suka! 1987 magyar játékfilmjeiről*, Mozgó Világ, 1988/4., 100–109; *Mikor szabad Talmudot olvasni? Jegyzetek 1988 magyar filmterméséről*, Mozgó Világ, 1989/4., 99–110; *Csattanások a zsákutcában. Jegyzetek 1989 magyar filmterméséről*, Mozgó Világ, 1990/4., 113–122.
26. Az említett alkotók legtöbbje természetesen Báron György – egy éves termést értékelő – áttekintésében kapott helyet (és ilyen értelemben tehát részben egyszerű gyakorlati tényezők játszottak szerepet a kiválasztásban). Báron György, *Régi és új sablonok. Jegyzetek a pécsi játékfilmszemlééről*, Mozgó Világ, 1976/4., 19–23. A Szabó Istvánra vonatkozó cikk: Szekfű András, *Az álmodozásokról a meséig. Szabó István filmjeiről, a Budapesti mesék bemutatója alkalmából*, Mozgó Világ, 1977/2., 78–86. A Sándor Pál-beszélgetés: Ember Marianne, *Mit ír a táblára? Interjú Sándor Pállal*, Mozgó Világ, 1977/3., 89–92.
27. Fábri Péter, *Midász király rosszkedvű sarjai*, Mozgó Világ 1979/3., 15–26. A Jeles-mű mellett elemzett filmek: Tarr Bélától a *Családi tűzfészek* és Lányi Andrástól a *Tíz év múlva*.
28. Gyenes Pál, *„Kifulladás”. Beszélgetés az amatőrfilmről Jeles Andrással, Jelenczki Istvánnal, Lányi Andrással és Vadas Róberttal*, Mozgó Világ, 1980/9., 67–70.
29. Dániel Ferenc, *Vércseppek szuperközeliben*, Mozgó Világ, 1981/3–4., 10–17. Rugási Gyula, *Psyché: „Az élet és a mű”*, Mozgó Világ, 1981/11., 81–90. Nem önállóan, de egy hosszabb elemzés lényeges

pontjaként foglalkozik a filmmel Mátyás Győző tanulmánya: *A „fikció” diadala. Avagy meddig ér a dokumentarizmus takarója*, *Mozgó Világ*, 1981/5., 82–89.

30. Mészöly Miklós, *Egy per historico-patológiája*, *Mozgó Világ*, 1982/12., 15–19. Orosz István, *Szerencsés dolog-e a forradalom ördögét a hatalom falára festeni?* *Mozgó Világ*, 1982/12., 20–27. Boreczky Beatrix, *A magyar jakobinusok mozgalmáról. Vizsgálat Martinovics Ignác és társai perében*, *Mozgó Világ*, 1982/12., 27–29. Dániel Ferenc, *Per – előadásban*, *Mozgó Világ*, 1982/12., 29–34.

31. Orosz István, *A cselekvő és a szenvedő hős*, *Mozgó Világ*, 1981/3–4., 60–65. Papp Zsolt, *Szegénymentő árokásás. Megjegyzések Orosz István A cselekvő és a szenvedő hős című írásához*, *Mozgó Világ*, 1981/5., 79–81.

32. Báron György, *A paternalizmus csődje. Gazdag Gyula rendezői portréjához*, *Mozgó Világ*, 1981/2., 68–79. A filmkritika pedig: Margócsy István, *A hallgatás bölcsessége. Gazdag Gyula: A bankett*, *Mozgó Világ*, 1982/10., 106–108.

33. Schiffer Pál filmjéről: Orosz István, *Pártfogoltak vagyunk mindhalálig*, *Mozgó Világ*, 1983/3., 62–75. András Ferenc művéről: Mátyás Győző, *Törvényszerűen és törvénytelenül. András Ferenc: Dögkeselyű*, *Mozgó Világ*, 1983/6., 120–123.

34. A koncertről: Mátyás Győző, *Az elmaradt kegyelemdőfés. A beatról, Koltay Gábor filmjét nézve*, *Mozgó Világ*, 1981/12., 91–97. Gothárról: Tarján Tamás, *Egy vőle-vőle- / vőle-vőlegény. Filmszimbázmuzeika*, *Mozgó Világ*, 1980/4., 54–59; Báron György, *Az égen néma állócsillagok*, *Mozgó Világ*, 1982/9., 70–72.

35. Hámori András, *A hős – Herkulesfürdőn*, *Mozgó Világ*, 1977/3., 92–94. Kartal Zsuzsa, *Három stáció. Egy téma alakváltozatai*, *Mozgó Világ*, 1979/3., 27–30.

36. Palotai János, *Iskolapéldák. Dokumentumfilmek, filmdokumentumok a 80-as években*, *Mozgó Világ*, 1986/1., 96–118. „Ember jobban nem lehetne...” *Jancsó Miklóssal beszélget Osgyáni Csaba*, *Mozgó Világ*, 1986/9., 6–24. Farkas János László, *A forradalom angyalai*, *Mozgó Világ*, 1987/8., 56–62.

37. Simó Sándor, *Háttérben [a Merre menjünk? című körkérdés részeként]*, *Mozgó Világ*, 1988/1., 107–111. Révész Sándor, *A Hét*, *Mozgó Világ*, 1990/5., 100–109.

DUNAI TAMÁS

A Kádár-kori képregény vadhajításai

A MOZGÓ VILÁG KÉPREGÉNYEI 1975 ÉS 1983 KÖZÖTT

A képregény egyrészt állóképek narratív egymásutánosságával, másrészt a képeken ábrázolt cselekménnyel, harmadrészt szöveg segítségével mesél el egy történetet vagy fejez ki bármilyen egyéb tartalmat. A kép-szöveg integráció nem szükséges eleme a képregénynek, hiszen kettős vizuális elbeszélőrendszerének köszönhetően szöveg nélkül is létrehozhatók képregényes elbeszélések. Mindezt azért emeltem ki, mert a *Mozgó Világ* képregényeinek többsége atipikus képviselője a médiumnak, amelyben a képregény hármass elbeszélőrendszerének egyes elemei hiányoznak vagy csonkák. Ahhoz, hogy megértsük, az adott korban mennyire egyedinek számított a *Mozgó Világ* képregényeinek megközelítése, először ki kell tekintenünk a korabeli hazai képregényekre.

A képregény médiuma Magyarországon rögzös utat járt be. A rendszerváltás óta sokan használják saját történeteik elmesélésére, esetleg önkifejezésre a képregényt, ám ez a médium hazai története során viszonylag új fejlemény. 1957-től a Kádár-korban számos képregény jelent meg, de elég szűkös keretek között mozgathattak ezek tartalma, így a képregényes elbeszélések egészen más fejlődési utat jártak be, mint nyugaton.